



Forskning om barn og barndom i Norden



Fagfelleurdert artikkel | Vol. 41, No. 2–3, 2023, s. 26–40

«Det handler om å alltid ha vært»: Transidentitet og aktørskap i bildeboka *Ollianna*

Kaja Mjelstad

Oslomet – storbyuniversitetet, Norge

E-post: kaja.mjelstad@oslomet.no

Hedvig Solbakken

Linnéuniversitetet, Sverige

E-post: hedvig.solbakken@lnu.se

Sammendrag

I denne artikkelen analyserer vi framstillinga av transmotivet i bildeboka *Ollianna* (Dahle & Nyhus, 2020) og drøfter hvilke forestillinger om barn og barndom som ligger til grunn. Særlig undersøker vi om framstillinga av trans- og cispersonene i *Ollianna* er normativ, og i hvilken grad boka bidrar til å utfordre eller opprettholde eksisterende kjønnsnormer. Analysen undersøker hvordan boka skildrer den litterære personen Olliannas aktørskap, og hvordan boka presenterer viktigheten av støtte fra omgivelsene.

Nøkkelord: *transidentitet, transkjønn, normativitet, barndomssosiologi, aktørskap*

Abstract

“It is about always having been.” Transgender Identity and Agency in the Picture Book *Ollianna*

In this article, we analyze the portrayal of the transgender motif in the picture book *Ollianna* (Dahle & Nyhus, 2020) and discuss the ideas about children and childhood that underlie. In particular, we investigate whether the portrayal of trans and cis people in *Ollianna* is normative, and to what extent the book contributes to challenging or maintaining existing gender norms. The analysis examines how the book portrays the literary character Ollianna’s agency and the importance of support from her surroundings.

Keywords: *trans identity, transgender, normativity, childhood sociology, agency*

Innledning

Siden 1970-tallet har det skjedd betydelige endringer innen barndomsforskningsfeltet. Tendensen gikk fra å forsøke å oppdra veltilpassede individer til heller å undersøke reelle problemstillinger som barn står i. Det ble vanligere å undersøke barns egen opplevelse av verden og barns konstruksjon av egen virkelighet (Tingstad, 2019). Vi ser liknende tendenser i barnelitteraturen. Mens den tidligere barnelitteraturen var fylt av en rekke moraliserende historier, vokser det nå fram flere tekster som forsøker å fortelle barns historier på barns vilkår (Mjør et al., 2006, s. 18). I moderne barnelitteratur er det også vanlig med tekster som opplyser og utdanner voksne lesere om hvordan de kan bistå barna i vanskelige situasjoner. Mange av disse bøkene handler om hvordan voksne, gjennom å lytte til og respektere barna, kan løse situasjonen. Barnelitteraturen som retter seg mot barn i ikke-lesekyndig alder vil lett kunne tjene et slikt dobbelt formål, da de både henvender seg til barnet og til den som leser for dem. Bildeboka *Ollianna* (2020) av Gro Dahle og Kaia Dahle Nyhus skriver seg inn i denne didaktiske tradisjonen med temaet transidentitet hos barn. Synsvinkelen i fortellingen ligger tett opp til barnets perspektiv, og den sentrale konflikten er ikke barnets opplevde transidentitet, men fordommene barnet opplever fra en av sine nærmeste.

Flere av Dahle/Nyhus' verk er såkalte bestillingsverk, skrevet med formålet å hjelpe barn og foresatte med ukjente, komplekse og tabuiserte tema. På bokas fremre innsideblad ser vi at forfatteren takker Harry Benjamin ressurscenter og Nasjonal behandlingstjeneste for kjønnsinkongruens. Dermed er dette, i tillegg til å være et skjønnlitterært og kunstnerisk prosjekt, et ledd i informasjons- og kunnskapsformidling om transtematikk.

Ordet *trans* kommer fra latin og betyr 'over', 'gjennom', 'hinsides' eller 'på den andre siden av'. *Trans* står som en motsvarighet til *cis-*, som betyr 'på samme side' (Grasmo, 2023). *Trans* er en paraplybetegnelse som rommer flere former for kjønnslig grenseoverskridelse, alt fra å oppføre seg ikke-kjønnskonformt til kjønnsinkongruens. Sistnevnte er en medisinsk tilstand som kan behandles med kjønnsbekreftende behandling. I denne artikkelen kommer vi til å omtale den litterære karakteren *Ollianna* som transperson og personene som omgir henne som cispersoner. Det finnes elementer i boka som peker på at transtematikken i *Ollianna* kan knyttes til kjønnsinkongruens. Vi mener imidlertid at det ikke grunnlag eller behov for å benevne *Ollianna* med en medisinsk diagnose. Vi kommer til å bruke pronomenene hun/henne og navnet *Ollianna* når vi omtaler hovedpersonen.

Denne artikkelen utgjør et bidrag til forskninga på transbarns barndom. Artikkelenes forskningsspørsmål er: Hvordan framstilles transmotivet i *Ollianna*? Hvilke antakelser om barn, barndom og kjønn legges til grunn i boka? Etter 1970-tallet har forskere fattet en sterkere interesse for ulike typer barndommer og for ekstra sårbare barn, for eksempel barn som har opplevd traumer eller har ulike typer funksjonshinder (Tingstad, 2019). Transpersoner er en gruppe som inntil nylig har blitt sykelliggjort, og som fortsatt opplever diskriminering og ekskludering på en rekke samfunnsområder, og som dermed kan klassifiseres som særlig sårbar. Siden folk flest fortsatt besitter lite kunnskap om transidentitet hos barn, går mange transpersoner gjennom barndommen uten å møte personer og historier

de kan kjenne seg igjen i. I denne artikkelen vil vi vise hvordan barnelitteratur kan bidra til å opplyse trans- og cispersoner om transtematikk. Vi ønsker å løfte fram et litterært verk som med både kunstneriske og didaktiske virkemidler tar opp en tematikk som altfor lenge har gått under radaren. Samtidig ønsker vi å vise hvordan barnelitteraturen er, og lenge har vært, et viktig forvaltningsområde for sentrale tendenser i barndomsforskninga. Vi tror også at transbarns opplevelser vil være en viktig del av barndomsforskningsfeltet i årene som kommer.

Ollianna har et klart didaktisk prosjekt om å opplyse barn og voksne om transtematikk og om hvordan trange kjønnsnormer og cisnormativitet kan skade et barn. Cisnormativitet er antakelsen om at et menneskes fødekjønn er bestemmende for deres kjønnsidentitet, altså at et menneske født med penis alltid vil være en gutt. Budskapet i boka er at barnet selv vet hvilket kjønn det har, uavhengig av hva voksne rundt det tror. Vi anser derfor boka som et forvaltningsområde for aktuell barndomsforskning på barns aktørskap innenfor kjønnsfeltet. Samtidig har boka blitt kritisert for å være normativ i sin framstilling av trans- og cispersoner på en måte som kanskje undergraver bokas didaktiske prosjekt, og dette ønsker vi å undersøke nærmere i vår analyse.

Tidligere forskning

Forskninga på framstilling av transpersoner i litteraturen viser at litteraturen tenderer til å handle om problemene transpersoner opplever, i stedet for deres daglige liv. En årsak kan være at en stor overvekt av verdens befolkning er cispersoner, og at bøker om transpersoner derfor i stor grad vil være rettet mot et cispublikum. Litteraturforskeren Catherine Butler bekrefter dette i artikkelen «Portraying Trans People in Children's and Young Adult Literature: Problems and Challenges» (2020). Hun viser, etter en gjennomgang av 21 engelskspråklige barnebøker med transtematikk, at de fleste av bøkene om transpersoner kan leses som fortellinger som skal opplyse cispersoner. En tendens er at narrativet understøtter tradisjonelle kjønnsroller ved å vise feminine transjenter og maskuline transgutter. Dermed ender flere av bøkene med å gå vekk fra en opplagt mulighet til å utfordre antakelser om både transpersoner og kjønn mer generelt (C. Butler, 2020, s. 23). Butler konkluderer med at hensynet til cispersoner blir lagt større vekt på enn det å skulle skape andre, mer åpne fortellinger om (og for) transpersoner (2020, s. 23). Transpersoner er ingen ensartet gruppe, og det finnes derfor få fellesnevner i litteraturen som omhandler transpersoner. En sentral tendens er likevel at transidentiteten ikke i seg selv problematiseres. I stedet kritiseres cisnormative reaksjoner på en måte som understøtter transpersonenes aktørskap og rett til å uttrykke sin identitet. I flere av barne- og ungdomsbøkene med transtematikk har transkarakterer et problematisk forhold til foreldrene eller til familien (Linhart, 2015, s. 205). Det finnes få eldre barnebøker der transtematikken kan knyttes eksplisitt til kjønnsinkongruens (Linhart, 2015), og det er klar forskjell på det å tematisere kjønnsinkongruens rent eksplisitt, og på det å innlemme transtematikk og kjønnsidentitet mer generelt i litteraturen. Det finnes flere eksempler på karakterer i barnelitteraturen som er av ubestemmelig kjønn og hvor litteraturen leker med kjønnsstereotyper og

kjønnskategorier (Linhart, 2015, s. 181). Et velkjent eksempel er Astrid Lindgrens Pippi, som er egenrådig, handlekraftig og utenomjordisk sterk, i sterk kontrast til 1940-tallets forventninger til jenters oppførsel. Et mindre kjent eksempel i norsk kontekst er Carolin/Carl i Maria Gripes *Skuggan*-tetralogi (1982–1988), som med dagens øyne kan forstås som en ikke-binær transperson.

Denne artikkelen er et bidrag til forskninga på hvordan transtematikk formidles gjennom litteraturen for yngre barn og deres nærmeste. Vi tar utgangspunkt i en bok som vi mener er skrevet med formål å opplyse lesere om transtematikk på en måte som er tilpasset den tiltenkte målgruppas alder, som er barn i alderen 3–6 år. Hensikten med artikkelen er å drøfte bokas framstilling av transmotivet ut fra et barndomssosiologisk perspektiv. Fokuset ligger på barnets aktørskap i forhandlingen om egen kjønnsidentitet.

Teori og metode

Den moderne forskninga på transidentiteter hos barn støtter seg på barndomssosiologiens utgangspunkt, som legger barns egne opplevelser til grunn. Barnet anses som *being*, snarere enn *becoming* (jf. James et al., 1998). Kjønnsforskningsfeltet støtter seg til dette synet på barn og barndom, og det oppfordres til å legge barnets egen opplevelse av egen kjønnsidentitet til grunn (Brill & Pepper, 2008). Forskere på kjønnsidentitet hos barn slår fast at barn helt ned i treårsalderen kan forstå og gi uttrykk for sin kjønnsidentitet. Cisbarn i denne alderen foretrekker gjerne leker og aktiviteter som er assosiert med deres fødekjønn, mens transbarn gjerne tar avstand fra noen eller flere av disse aktivitetene (Brill & Pepper, 2008, s. 3–12).

Innenfor barndomssosiologien er barn som aktører og medskapere et sentralt moment (James & Prout, 2015; Mayall, 2002; Nilsen, 2000). Barna har aktørskap i sammenhenger der de kan påvirke seg selv, omgivelsene sine og de voksne rundt seg. Samtidig er det viktig at barna ikke oppfattes som så kompetente og selvstendige at de pålegges for stort ansvar for eget liv (Clark et al., 2005). Transbarn er ekstra sårbare og har behov for støtte fra omgivelsene. Siden transpersoner møter mye stigma og diskriminering, er det essensielt at transbarn blir støttet og bekreftet når de uttrykker sin kjønnsidentitet, og at de får gjøre det i trygge omgivelser (Brill & Pepper, 2008). Dette er i tråd med barndomssosiologiens fokus på fellesskap, tilhørighet og subjektposisjoner som er «relational, connected and interdependent» (Kjørholt et al., 2005, s. 176).

Hos Bergnehr (2019) er barns aktørskap og innflytelse avhengig av hvordan voksne rundt dem definerer og konstruerer hva det vil si å være barn. For at et barn skal ha aktørskap i en bestemt sak, er det med andre ord avhengig av at omgivelsene tillater barnets medbestemmelse. Hva angår kjønns- og seksualitetsmangfold, er tendensen fortsatt at mange ikke synes disse temaene egner seg for barn, og de fleste barn blir fortsatt trolig sosialisert inn i en norm som er overveiende hetero- og cisnormativ.

Innenfor den skeive teorien forstås kjønn og kjønnsuttrykk som et sosialt fenomen. I verket *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (2006) argumenterer filosofen Judith Butler for at kjønn er en prosess eller en forestilling i stedet for et biologisk

faktum. Hos Butler er kjønn noe man reproducerer gjennom å kjønne seg selv og andre og ved å «performe» kjønn sitt i tråd med eksisterende normer og forvente at andre skal gjøre det samme. Hva disse normene består i, er en prosess som stadig forhandles om, og hva som anses som passende for en kvinne i én kultur, er upassende i en annen. Gjennom å følge kjønnsnormene befester vi også vår identitet som kjønn vi identifiserer oss med. Et viktig poeng i Butlers tekst er at det må finnes tydelige forskjeller på det maskuline og det feminine for at kategoriene skal la seg skilles ad (2006, s. 9). Dette vil vi se er et viktig poeng i *Ollianna*.

Når vi undersøker framstillinga av transmotivet i *Ollianna* gjør vi det gjennom en tematisk nærlesning. Fokus for analysen er framstillinga av de litterære personenes kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet som tolkes i lys av ovennevnte teori. Dette settes så inn i en diskursiv kontekst der cis- og transnormativitet er de sentrale begrepene. Er kjønn noe man *er* eller noe man *gjør* i *Ollianna*? Hvilke estetiske virkemidler brukes for å framstille personer av ulike kjønn? Bygger framstillinga på stereotyper? Skriver teksten seg inn i en cismotiv diskurs? Vi har strukturert analysen i følgende punkter: (1) kjønnsperformativitet; (2) språklig kategorisering; (3) verbalspråkets begrensninger; (4) fargesymbolikk; (5) en normativ bok om transidentitet? og (6) et opplysningsprosjekt. Under 1 ser vi på hvordan visse aktiviteter og egenskaper forbindes med det mannlige og kvinnelige og hvordan teksten problematiserer dette. Under 2 ser vi på hvordan språket brukes til å kategorisere verden og menneskene i den, og under 3 peker vi på hvordan boka tematiserer svakhetene i denne måten å kategorisere verden språklig på. Under punkt 4 ser vi hvordan farger og fargesymbolikk brukes både for å forsterke og utfordre normative antakelser om kjønn. Under 5 og 6 gransker vi bokas potensial som opplysningsprosjekt for trans- og cispersoner. Et gjennomgående fokus for analysen vår er hvordan transmotivet framstilles gjennom den litterære personen Olliannas aktørskap. Et mål for den samlede analysen er å vise hvilke kjønnede dimensjoner som barn omgis av og lever i, og hvilke muligheter og begrensninger disse skaper for barns levde liv.

I bildebokteorien er begrepet ikonotekst sentralt, og begrepet viser til samspillet mellom modalitetene, hovedsakelig mellom verbaltekst og bilde i bildeboka (Bjorvand, 2014). Forholdet mellom verbaltekst og bilder varierer i bildebøker. Noen ganger forteller verbaltekst og bilde samme historie, men bildene kan også brukes til å komplettere, ekspandere, forsterke eller motsi verbalteksten (jf. Nikolajeva & Scott, 2000). Når vi leser *Ollianna*, spør vi hvordan samspillet mellom verbal- og bildeteksten omtaler og framstiller menneskers kjønn. Særlig undersøker vi hvordan boka bruker forholdet mellom verbaltekst og bilder til å stille spørsmål ved hvordan språket aktivt er med på å forme og kategorisere verden og menneskene i den.

Analyse

Bildeboka *Ollianna* (2020) handler om hvordan Ollianna går fra å bli kalt Olli til å kunne være og til slutt bli akseptert som Ollianna. Boka består av 20 oppslag med fargerike helsidesillustrasjoner. Boka har relativt mye verbaltekst med tanke på den tiltenkte

målgruppa. Teksten er satt opp med hyppige linjeskift og et fortettet, symboltungt språk, på samme måte som lyrikk. Vi møter først Ollianna når hun er kjent under døpenavnet Olli. Hun bor sammen med mora si, faren sin og en hund. Det litterære utgangspunktet er en ordnet barndomstilværelse i et trygt hjem med to heterofile foreldre, og en hund som barnet finner stor trøst i. Handlingen foregår inne i familiens hjem og ute i naturen, og både hjemmet og naturen framstilles som gode steder å være.

Kjønnsperformativitet i *Ollianna*

I *Ollianna* knyttes det maskuline og det feminine til ulike handlinger og domener. Den sentrale konflikten består i hvem som har rett til å utføre de ulike handlingene. I boka knyttes det å være gutt, jente, mann og kvinne til bestemte handlinger, egenskaper og plasser. Olliannas far er opptatt av å være ute med ryggsekk i skog og mark, mens mora er knyttet til huset og assosiert med tryggheten hjemme. Faren vil ha med barnet sitt i skogen og knytter skogturene til stereotyp maskuline egenskaper: «Pappa sier at hvis Olli er mye i skogen / og går over myrer, / hopper over bekker, vasser over elver, / løper og fisker og klatrer opp på fjelltopper, / så blir Olli sterk [...] kanskje sterkest / og raskest og flinkest av alle» (oppslag 10). Farens oppførsel er sterkt i tråd med det Butler (2006) skriver om at kjønn kan forstås som noe prosessuelt. Olliannas far utfører en rekke handlinger som han anser som maskuline og forsøker å få barnet sitt til å kopiere dem, trolig i håp om å kurere barnets femininitet.

På neste oppslag i boka ser vi et bilde av Ollianna som sitter fredfylt og lukter på blomster, på en måte som gir assosiasjoner til Oksen Ferdinand, som heller ikke fyller folks forventninger til en stor og sterk okse. Olliannas far ser barnet som et *becoming*, et uferdig vesen som trenger hjelp til å «performe» fødekjønnets slik normene foreskriver det. Det gjør han gjennom å sette seg selv som et maskulint forbilde og gjennom å korrigere det han anser som feil oppførsel hos barnet. Dette skjer gjennom påstander som «gutter har kort hår» (oppslag 5): «Han kan ikke gå sånn! [...] Ikke ute! Ikke blant folk!» (oppslag 18). Ved flere tilfeller ser vi hvor negativt farens atferd påvirker Ollianna: «Det går over, sier Pappa, / og skjønner ikke [...] / Det hjelper ikke med hunden nå, / hjelper ikke med Mamma heller, / dumme kroppen, dumme dumme kroppen, / for Ollianna vil bare gjemme den bort, / bli borte, helt borte og ikke finnes mer [...]» (oppslag 16). I dette oppslaget står teksten på helt svart bakgrunn, som setter farens utsagn i en urovekkende kontekst. Vi kan si at farens cisnormative syn på kjønn og kjønnsperformativitet begrenser Olliannas handlingsrom og aktørskap, og at det dessuten gir henne dårlig selvfølelse.

Olliannas mor er en motsats til faren. Hun forholder seg gjennomgående støttende til barnet gjennom boka, både gjennom fysisk kontakt og støttende ord: «Gutten min, sier hun / – Jenta di, sier Olli. / – Ungen min, sier Mamma. / [...] Du kan være hvem du vil, sier Mamma» (oppslag 7). I neste oppslag står det «Det er ikke farlig. Og det er ingen hast / Du kan prøve ut litt og vente og se, / sier Mamma og legger ordene fram: / Han og hun og hen eller noe annet» (oppslag 8). Her kan vi legge merke til at mora ikke umiddelbart

begynner å kjenne Ollianna til jente selv om Ollianna selv påtar seg denne identiteten. Etter at mora blir gjort klar over at hun har feilkjønn barnet sitt, tar mora et steg tilbake og presenterer muligheten for en ikke-binær kjønnsforståelse. I illustrasjonene ser vi hvordan hun omfavner barnet sitt og børster håret hennes. Ytringene viser at hun har tillit til at Ollianna selv kan finne ut av hvem hun er. Samtidig viser den fullstendige ikonoteksten at barn trenger trøst og nærhet når de står overfor vanskelige problemstillinger. Dette er i tråd med den rådende forskningen på transidentitet hos barn, der barnets aktørskap skal respekteres, samtidig som barnet trenger masse støtte fra omgivelsene (Brill & Pepper, 2008).

Språklig kategorisering

Ollianna starter med en kategorisering av en rekke tilsynelatende vedtatte sannheter gjennom en retorisk figur som kanskje er derivert fra uttrykket «gutter er gutter». Figuren setter opp setninger der subjektet og subjektspredikativet er samme ord: «Mamma er mamma / slik rød er rød / slik stor er stor, / slik myk er mykt! [...] – Og Olli er Olli, sier Mamma. / Men nei, / for noe er trangt, noe er vrangt, / for navnet passer ikke, / tenker Olli» (oppslag 1). Ved første øyekast er dette en oppramsing av ontologiske sannheter, der kategorien Olli er det eneste som ikke passer. Starten på boka setter cismotivet i sammenheng med menneskets overordnede kategoriseringsbehov og mulighet til å definere verden rundt seg. Når transmotivet kommer inn, forstyrrer det den gitte ordenen, både i verbaltekst og illustrasjoner. Kategoriseringene i første oppslag bidrar til å skape et ganske stereotyp bilde av kjønn med en varm, generøs mor og en kald og streng far. Når faren beskrives i samme oppslag, gis også han en farge – komplementær til den røde mora, og han knyttes til og sammenliknes med fenomener i naturen: «Pappa er blå, / stram i munnen, / stram i halsen / og blå blå blå / slik åsen er blå» (oppslag 1). Det er imidlertid verdt bemerke at *mamma*, *pappa*, *stor*, *myk* og *stram* alle er relative kategorier som bare eksisterer i relasjon til et avkom, til noe mindre, til noe hardere og løsere.

Foreldrene framstilles som ensfargede i illustrasjonene, der ansikt, hår og klær har samme farge. Ollianna, derimot, er kledd i blålige og grønne klær som står i kontrast til ansikt, hår og hender, som er gjengitt i blekrosa. Her illustreres trans- og cismotivet gjennom at cispersonene framstilles som helhetlige, ensfargede figurer, mens transpersonens klær bryter med hennes øvrige fysiske framtoning før hun kommer i gang med sin kjønnsbekreftende prosess. Vi mener dette viser at framstillinga av transmotivet i *Ollianna* bygger på synet om at transpersoner er kategorisert som feil kjønn på bakgrunn av fødekjønn, og at omgivelsene ikke har rett til å påtvinge dem en annen identitet. Det bygger med andre ord på en idé om kjønn som performativt, ikke som et gitt, biologisk fenomen (jf. J. Butler, 2006). Videre bygger framstillinga av transmotivet på barnets og transpersonens aktørskap, i tråd med gjeldende tendenser i barndomssosiologien. I slutten av boka er også Ollianna ensfarget, hvilket illustrerer transisjonen som en *kjønnsbekreftelse*, og ikke et *kjønnskifte*. Olliannas helhetlige framtoning i slutten illustrerer at hun får bli den hun alltid har vært.

Verbalspråkets begrensninger

Bruken av retoriske figurer som «mamma er mamma» og «Olli er Olli» er gjennomgående i boka, og vi mener at dette illustrerer bokas sentrale konflikt på mikronivå. Hvordan går vi fram når vi kategoriserer noe? Hvem har rett til å kategorisere? Hvilke premisser ligger til grunn? Og hva gjør vi når noe viser seg å være vanskelig å kategorisere? I begynnelsen fronter Olliannas far et syn på barn der en voksen kan gripe inn i uønskede utviklingsløp for å sikre at barn blir veltilpassede individer. Disse tendensene er i tråd med det rådende barnesynet før posisjonsendringen på 1970-tallet (jf. Tingstad, 2015). «Olli er Olli, sier Pappa. / For Pappa bestemmer det, / at Olli er Olli» (oppslag 2). Men mot slutten skjer det en endring der faren skjønner at kategoriseringen av barnet ikke fungerer: «Ollianna, sier Pappa, / [...] og merker at navnet bærer, / [...] / slik en flåte er en flåte. / Slik en båt er en båt» (oppslag 18). I siste oppslag oppløses denne typen retoriske figurer der den subjektet definerer hvordan subjektet beskrives, og i fokuset flyttes i stedet mot handlingen. Fra å hevde at «Olli er Olli» får vi i stedet «Det som skinner, skinner / og det som glitrer, glitrer. / Og dagen er tvers gjennom glitrende rosa» (oppslag 20). Vi tolker dette perspektivskiftet, fra hva tingene *er* til hva tingene *gjør*, som en illustrasjon på det performative synet på kjønn som boka bygger på (jf. J. Butler, 2006).

Vi mener at et sentralt premiss for framstillinga av transmotivet i *Ollianna* er å vise at flere av kategoriene som mennesker skaper, er upresise, relasjonelle eller rett og slett feil. Det at barnet selv kan få problematisere og omdefinere disse kategoriene sier mye på hvilket syn på barn og barndom som ligger til grunn for boka. Barnet anses som kompetent nok til å vite hvem hen er, også når det innebærer at omgivelsene må endre seg (jf. Bergnehr, 2019). Et eksempel på at kategorier kan være upresise, er at faren omtales som blå i verbalteksten i oppslag 1, men at han i bildene er gjengitt i ulike blågrønne nyanser. Vi kan si at illustrasjonen korrigerer en manglende nyanse i verbalteksten og at den samlede ikonoteksten viser at verbalspråket ikke alltid er tilstrekkelig for å kategorisere noe. I *Ollianna* gis barnet rett til å kategorisere seg selv, selv om denne kategoriseringen er en annen enn en voksens. Vi vil hevde at dette viser at *Ollianna* bygger på en forestilling om barn og barndom der barns aktørskap er sentralt.

I *Ollianna* blir kjønnsnormen og kjønnsidentiteten hovedkarakteren blir forsøkt kategorisert i, beskrevet som klaustrofobisk. I verbalteksten ser vi følgende beskrivelser: «noe er trangt, noe er vrangt, / for navnet passer ikke, / tenker Olli» (oppslag 1); «Men navnet er som en stram, stram genser, / en altfor liten jakke» (oppslag 2); «Altfor trang eske, / altfor små skuffer, / altfor tett skap! / Og ikke plass til Olli i Olli» (oppslag 4). Klaustrofobien er også gjengitt i flere av bokas fullsideillustrasjoner. I oppslag 2 kan vi så vidt skimte en flik av Olliannas hår og den øverste delen av hunden i illustrasjonen. På neste side i samme oppslag fyller Ollianna ruta slik at toppen av hodet, deler av håret på begge sider og store deler av kroppen er utenfor bildet. Ettersom hun får mer plass til å være seg selv gjennom boka, opphører de klaustrofobiske illustrasjonene. Beskrivelsen av den klaustrofobiske tilstanden Ollianna befinner seg i, har både estetiske og didaktiske kvaliteter. Skildringer av en for stram genser og en trang eske er gjenkjennelige og ubehagelige og kan bidra med å skape empati med den litterære personen Ollianna.

Fargesymbolikk

Farger og fargesymbolikk er viktige for framstillinga av cis- og transmotivet i *Ollianna*. Den feminine mora framstilles rødt, og den maskuline faren i fargen blått. Rødt og blått er primærfarger og kan dermed ses på som stadige kategorier som illustrerer et binært syn på kjønn, femininitet og maskulinitet. Denne tesen understøttes av at familiens hund beskrives med den tredje primærfargen, gul, og omtales som trygg og kjønnsløs. Bokas forside viser et barn som står under en regnbue. Regnbuen er for mange et velkjent symbol på LGBTQ-bevegelsen og sender dermed tydelige signaler om tematikken i boka. Barnet er verken framstilt som spesielt maskulint eller feminint, og leseren gis ingen klare hint om hvilket kjønn barnet skal kategoriseres som, hvis en ikke automatisk kobler sammen tittelen *Ollianna* med barnet på bildet. Olliannas framtrede bryter med normative forestillinger om at en kan se en persons kjønn bare ved å observere hvordan hen ser ut. Samtidig tydeliggjør forsidebildet behovet vi lesere har for å definere mennesker og plassere dem i kjønnskategorier. Barnet på forsiden har halvlangt hår, er rosafarget og med en lysegrønn skjorte. Rosafargen kodes feminint i kulturen, og peker i retning av at barnet på forsiden er en jente. Skjortas mintgrønne farge framstår ikke som spesielt maskulin, men det at det er en skjorte med snipp peker i retning av at plagget markedsføres som et gutteplagg. I første innsideperm fyller en varm, lys oransje-rosa farge hele oppslaget. Spredt utover finnes det flere blå prikker i forskjellige størrelser. Kontrasten mellom varme og kalde farger er gjennomgående i boka, og det viser til de tradisjonelle forestillingene om at rosa er en feminin farge, og at blå er en typisk maskulin farge. I dette tilfellet kan vi lese det slik at den rosa bakgrunnen er en slags helhet som tar opp all plassen, mens de blå prikkene, som også har noe svart i seg og dermed virker truende eller foruroligende, framstår som fremmedelementer som flyter rundt. Dette speiles i tillegg i bokas sentrale konflikt, der den strenge cisnormative faren omtales som blå og Ollianna som rosa. Med andre ord kan vi si at hovedkarakterens identitet blir gjenspeilet i dette oppslaget; Ollianna er og har alltid vært grunnleggende, feminin, og det blå representerer det maskuline, som for hennes vedkommende er noe fremmed utenfor hennes identitet. Om vi tar en kikk på den bakre innsidepermen, ser vi at de blå prikkene er blitt røde. Dette viser hvordan Olliannas identitet nå er blitt mer helhetlig og feminin.

Ved første øyekast er en rød mor, en blå far, en nøytralt gul hund og en rosa transdatter stereotypisk og sterkt normativ bruk av farger. Det er også ganske tydelig i boka at blått assosieres med det maskuline og rødt og rosa med det feminine. Samtidig kan vi se på fargebruken i boka at det foregår en transcendens på fargeplanet som vi mener indikerer muligheten for at kjønn kan tolkes utenfor det binære paradigmet. Boka starter med å bruke mye primærfarger (rød, blå og gul) og eksplisitt knytte disse til det feminine, det maskuline og det nøytrale: Mor er rød, far er blå og hunden er gul. Deretter går boka videre til å bruke mer sekundærfarger (grønn) og tertiærfarger (brun og rosa). Faren går fra å beskrives med primærfargen blå, til å bli sekundærfargen grønn som blandes av det maskulint kodede blå og det nøytralt kodede gul. Det indikerer at faren har en utvikling fra det ytterst maskuline til det mer nøytrale. Faren omtales i tillegg som brun (oppslag 10 og 11),

som er en tertiærfarge som blandes av rødt og grønt, altså med en feminint kodet fargekomponent. Særlig mot slutten, i oppslag 19, er faren gjengitt i en lys grønnfarge blandet med store mengder gult, som kan symbolisere at han er på vei mot mer nøytral grunn. Som tidligere nevnt i analysen, framstilles faren i ulike blågrønne og grønne nyanser i illustrasjonene, også der han omtales som blå i verbalteksten. Det betyr at påstandene i verbalspråket gir et forenklet og tidvis usant bilde av bildenes virkelighet. Det samme gjelder for framstillinga av Ollianna flere steder. Hun omtales som «sterk, sterk rosa» i oppslag 11, men framstilles som hvitaktig i oppslag 12 og 16, i en varmt rødlig jordfarge i oppslag 19 og blekt rosa-oransje i oppslag 20. Vi mener at den samlede ikonoteksten på en fin måte illustrerer at språket ikke alltid er tilstrekkelig for å kategorisere en kompleks virkelighet, og vi vil hevde at dette også åpner opp for en mer flytende forståelse av kjønnsparadigmet. Siden bruken av primærfarger brukes tydelig for å etablere et maskulint og et feminint domene i *Ollianna*, anser vi det som nærliggende å la fargesymbolikken være styrende for hvordan vi leser bokas framstilling av kjønn. Mens mora framstilles som stabilt rød gjennom boka, gjengis Ollianna og faren med en rekke ulike farger på henholdsvis den varme og kalde fargeskalaen. De beskrives og gjengis gjennom et spektrum av farger, hvilket også indikerer en spektral forståelse av kjønn.

En normativ bok om transidentitet?

Ifølge Namaste (2000) har skeiv teori i for stor grad konsentrert seg om kjønnskategorier og legninger i det heteronormative samfunnet og oversett transpersoner. Slik litteraturforskeren Catherine Butler skriver, er mye av translitteraturen for barn og unge med på å opprettholde forestillingene vi har om kjønn, på tross av at litteraturen forsøker å tematisere kjønnsidentitet og kjønnsnormer (C. Butler, 2020, s. 18). Denne kritikken kan appliseres på *Oliannas* framstilling av en typisk maskulin far, en typisk feminin mor og en typisk feminin transjente. I likhet med det barnebokanmelder Guri Fjeldberg skriver i anmeldelsen av boka, kan vi si at boka, til tross for å være banebrytende i norsk sammenheng, bekrefter kjønnsstereotyper (Fjeldberg, 2020). Fjeldberg skriver at

Dahle kjører på med en klisjéfylt fascinasjon for rosa sko og mammas kjoler. Det ville blitt for vanskelig for leserne å ta Olliannas identitet på alvor med mammas joggesko. Men dermed bekrefter Dahle kjønnsstereotypiene i en trang verden der menn er maskuline og kvinner er feminine. (Fjeldberg, 2020)

Det Fjeldberg kritiserer, er at framstillinga av Ollianna er transnormativ. Transnormativitet er de sosiale mekanismene som presser transpersoner til å se ut som og oppføre seg på en bestemt måte. Forventningen er at de oppfører seg på en måte som bekrefter etablerte kjønnsnormer, der for eksempel transkvinner forventes å være heterofile og feminine (Jackson, 2021). Risikoen er at transpersoner som ikke oppfyller disse kravene blir usynliggjort og ytterligere marginaliserte. Fjeldbergs kritikk er betimelig, men vi mener samtidig at en bildebok for små barn har sine begrensninger når det gjelder å framstille komplekse

temaer på en tilstrekkelig nyansert måte. Bøker for yngre, mer umodne lesere, er oftest organisert rundt et kontrast- og opposisjonsprinsipp der dramaturgien skapes gjennom at det gode settes opp mot det onde, hunder mot katter eller det maskuline mot det feminine (jf. Iser, 1978). Det vil si at framstillinga i disse tekstene er mer stilisert og mindre nyansert enn tekster for andre målgrupper. Barneboka er et visuelt medium, og det er ikke lett å illustrere en kjønnsbekreftende reise med dramatiske implikasjoner uten å spille på tydelige, stiliserte kontraster. En svakhet er dessverre at boka ender opp med å forsterke etablerte kjønnsroller gjennom å framstille mennesker som befester sin identitet gjennom å følge etablerte kjønnsnormer (jf. J. Butler, 2006).

Vi mener likevel at boka setter fingeren på et annet viktig punkt, som er det feminine domenet fortsatt gjøres utilgjengelig for mange med gutt som fødekjønn gjennom en rekke sosiale normer. Begreper som «ta det som en mann», «du slår som en jente» og «mann deg opp» indikerer at svakhet og følsomhet er kvinnelige attributter som det er skamfullt for ikke-kvinner å inneha. Samtidig oppvurderer de fysisk styrke og stoisme på en måte som kan gjøre det vanskelig for gutter og menn å vise seg sårbare (Swim et al., 2004, s. 117–118). Siden *Ollianna* er utgitt i Norge i 2020, er de fleste typiske gutte- og mannsdomener tilgjengelige for mennesker av alle kjønn uten at det knyttes sosialt stigma til det. Den siste skansen er det eksplisitt feminine, og vi tror *Ollianna* setter fokus på noe viktig ved å tematisere fordommene en feminin transjente kan møte fra sine nærmeste. Framstillinga av *Ollianna* kan virke enkel og unyansert, men den får fram bokas hovedpoeng, som er at transjenter er jenter.

Et opplysningsprosjekt

Selv om transpersoner har blitt langt mer synlige de siste årene, er transtematikken fortsatt ukjent for mange i Norge. Mange har behov for mer kunnskap om temaet, og det framgår av takksigelsene på tittelbladet at også forfatteren har vært i kontakt med ulike aktører, trolig for å sette seg inn i tematikken. En av takksigelsene er rettet til Harry Benjamin ressurscenter, som på sin nettside tilbyr behandling av kvinne til mann med kjønnsdysfori og av mann til kvinne. Behandlingstilbudet deres framstår dermed som basert på en binær kjønnsforståelse, noe som kan ha bidratt til å forme den litterære personen *Ollianna* som ganske stereotyp. Bøker er alltid skrevet for å ha et visst salgspotensial, og særlig barnebøker er avhengige av innkjøpsordninger på bibliotekene for å være lønnsomme. Dette kan være en årsak til at framstillinga av *Ollianna* er så stilisert og transnormativ. Dette, og forfatterens kontakt med Harry Benjamin ressurscenter, kan være årsaker som bidrar til at boka ikke handler om, eksempelvis, et ikke-binært barn. Forlagets beskrivelse er i seg selv en tydelig indikator på at boka er tenkt som et første møte med transtematikk. Mens boka unngår å kategorisere *Ollianna* som noe annet enn jente, tar forlagsteksten utgangspunkt i barnets fødekjønn og tildelte navn:

Olli har alltid vært Olli. Gutten til mamma og gutten til pappa. Pappa vil gå over myrer og vasse over elver, løpe og fiske og klatre opp på fjelltopper, og han vil at

Olli skal være med og bli sterk. Men Olli er sterk i øynene og god til å se. Han ser alt som glitrer og skinner og alt som er for lite og for trangt. [...] Hva vil skje hvis han blir Ollianna? Vil pappa kjenne igjen gutten sin da?

Slik vi leser *Ollianna*, bygger boka på prinsippet om at Ollianna har rett og faren tar feil. Forfatterne skriver seg inn i en diskurs der transpersoner hele tiden har vært den de er, og der eventuell forvirring skyldes feilkategorisering fra samfunnets side. Forlagsomtalen skriver seg derimot inn i en annen diskurs der Ollianna konsekvent omtales som gutt og han, stikk i strid med sannhetene som boka etablerer. Premisset er at Olli ikke er Olli, at hun ikke er en gutt og heller aldri har vært det. Dette er klart uttrykt i boka: «For det handler ikke om å ville. / Det handler om å være. / Det handler om å alltid ha vært» (oppslag 7). Ollianna omtales heller ikke med pronomenet han i boka, utenom to ganger der hun blir omtalt av foreldrene (oppslag 15). Det er interessant at Olliannas kjønnsidentitet er et drivende premis i fortellingen, men at dette ikke gjenspeiles i forlagets omtale av boka. I boka går Ollianna gjennom en kjønnsbekreftende prosess gjennom å finne ut av og utøve sin kjønnsidentitet. I forlagsteksten, som også brukes overfor bokhandlene, beskrives den kjønnsbekreftende prosessen snarere som et kjønnskifte. Dette er problematisk da man ved bruken av ordet kjønnsbekreftelse går vekk fra ideen om at fødekjønn og det opplevde kjønn er det samme. Betegnelsen kjønnsbekreftelse anerkjenner individets aktørskap i prosessen å skape sin egen kjønnsidentitet. Hvis man i stedet omtaler prosessen som et kjønnskifte eller som en kjønnskorreksjon, indikerer man at det har skjedd en feil som må fikses.

Cispersoner vil naturlig nok være i den tiltenkte målgruppa for bøker om transpersoner. Framstillinga av transpersonen bør likevel ikke bygge på en diskurs som er fremmedgjørende for transpersoner selv om det kan virke vanskelig for cispersoner å forstå. I *Ollianna* framstilles ikke hovedpersonen som en gutt som vil bli en jente. Ollianna er en jente med gutt som fødekjønn, som går gjennom en kamp for å få uttrykke sin sanne kjønnsidentitet. Siden transtematikk er så pass ukjent i Norge, er det kanskje ikke så overraskende at Ollianna presenteres i en sterkt cisnormativ kontekst. Samtidig bør forlagets omtale av boka ses som et bilag til den faktiske utgivelsen, og denne bør derfor ikke undergrave bokas prosjekt. Vi tror at forlagsomtalen i verste fall kan virke fremmedgjørende for transpersoner og hindre dem i å lese boka.

Konklusjon og avslutning

Vi har i denne artikkelen undersøkt framstillinga av transmotivet i *Ollianna*, og hvilket syn på barn og barndom som ligger til grunn. Vi har kunnet konstatere at boka bygger på en forståelse av barndom som anerkjenner barn som aktører, og der barn har rett til å bli hørt (jf. Bergnehr, 2019). I boka vektlegges viktigheten av at voksne handler på en måte som er til barnets beste. Samtidig viser boka på den særegne sårbarheten som transbarn opplever og viktigheten i at de får støtte av sine nærmeste. Transbarnets kjønnsidentitet blir til i dynamikken mellom barnet og de voksne som støtter det. Barnets aktørskap er drivende, men støtte fra de voksne er essensielt for å sikre transbarnets psykiske helse. Dette er i tråd

med gjeldende anbefalingene til transbarns nærmeste (Brill & Pepper, 2008). Transtematikk er ukjent for mange. Boka er rettet mot barn i alderen 3–6 år, noe som gjør at dette kan være både cis- og transbarns første møte med tematikken. Bokas didaktiske formål blir dermed både å opplyse cispersoner (både voksne og barn) og å vise eller skape gjenkjennelse for transbarn og deres familier. I boka beskrives Olliannas prosess som en kjønnsbekreftelse der hun gradvis utforsker og tar eierskap til et feminint kjønnsuttrykk. Selv om Ollianna i begynnelsen omtales med fødenavnet Olli, omtales hun ikke som en gutt, og det framgår tydelig av teksten at hun ikke er komfortabel med kjønnsidentitet hun tillegges. Vår konklusjon er derfor at framstillinga av transmotivet i *Ollianna* ikke er cisnormativ, men at den i stedet skriver seg inn i en diskurs der fødekjønn ikke er bestemmende for individets kjønnsidentitet. Den tar ikke utgangspunkt i at Ollianna *er* gutt og *blir* jente, men at hun har vært jente hele tida. Bokas framstilling av cispersoner kan derimot sies å være ganske normativ. Faren og mora knyttes til typisk maskuline og feminine domener og videre til primærfargene blå og rød. Men siden særlig faren framstilles i en rekke ulike blålige og grønnlige toner, mener vi at boka indikerer eksistensen av et spektrum hinsides det primære og binære. Vi vil også hevde at misforholdet mellom fargene som beskrives i verbalteksten og fargene som er brukt i bildeteksten synliggjør verbalspråkets begrensninger på en kløktig måte. Gitt det rødes tilknytning til det feminine domenet, framstilles Ollianna som helhetlig feminin med ansikt, hår, hud og klær gjengitt i ulike rødlige, rosa og oransje fargetoner i bokas siste oppslag. Vi anser dette som en effektiv og virkningsfull måte å illustrere at transjenter er jenter på, og at bruken av flere ulike farger indikerer muligheten av et spektrum også innenfor Olliannas feminine kjønnsidentitet.

Vi er enige i Fjeldbergs kritikk av at framstillinga av Ollianna er transnormativ. Samtidig er det vanskelig å problematisere kjønnsrollene som barn blir plassert inn i uten å stilisere disse. De fysiske forskjellene på førpubertale gutter og jenter er, om de overhodet eksisterer, forsvinnende få. Ytre kjennetegn, utenom kjønnsorganene, er basert på ideer om hva samfunnet anser som maskulint og feminint (jf. J. Butler, 2006). Bildeboka er dermed avhengig av å spille på våre ideer om hva som er maskulint og feminint i konstruksjonen av transmotivet, så lenge transmotivet er noe som tematiseres eksplisitt i boka. Olliannas konflikt med faren eskalerer nettopp fordi hun er så feminin. Det å gjøre Ollianna stereotyp feminin belyser dessuten noen eksisterende normer og holdninger som fortsatt nedvurderer det feminine.

Ettersom den offentlige diskursen blir mer mangfoldig og flere stemmer får plass, vil vi få mer troverdige og mangfoldige beskrivelser av transpersoner i barnelitteraturen. Vi vil se et større mangfold av transpersoner som ikke er transnormative og der deres transidentitet forhåpentligvis blir underordnet. Bøker der barn får problemer for ikke å oppføre seg kjønnskonneformt, vil miste sin appell hvis barna vokser opp med et mer åpent og mangfoldig syn på hva kjønn er. Vi tror at *Ollianna* kan bidra til denne prosessen gjennom å vise barn og foreldre at barn kan være pådrivere og aktører i skapelsen av sin egen kjønnsidentitet, og at foreldrene må støtte barna. Da vil vi forhåpentlig unngå uheldige og cisnormative framstillinger av transpersoner, slik som vi ser i forlagsomtalen av *Ollianna*.

Referanser

- Bergnehr, D. (2019). Barnperspektiv, barns perspektiv och barns aktörskap – en begreppsdiskussion. *Nordisk tidskrift for pedagogikk og kritikk*, 5. <https://doi.org/10.23865/ntpk.v5.1373>
- Bjorvand. (2014). Bildebøker. I S. Slettan (Red.), *Ungdomslitteratur – ei innføring* (s. 129–146). Cappelen Damm Akademisk.
- Brill, S. & Pepper, R. (2008). *The transgender child: A handbook for families and professionals*. Cleis Press.
- Butler, C. (2020). Portraying trans people in children's and young adult literature: Problems and challenge. *Journal of Literary Education*, (3), 10–24. <https://doi.org/10.7203/JLE.3.15992>
- Butler, J. (2006). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Clark, A., Kjørholt, A. T. & Moss, P. (2005). *Beyond listening. Children's perspectives on early childhood services*. The Policy Press.
- Dahle, G. & Nyhus, K. D. (2020). *Ollianna*. Cappelen Damm.
- Fjeldberg, G. (2020, 14. september). Flertallet på Stortinget sa nei til et tredje kjønn. Her er boken som utfordrer politikerne. *Bergens Tidende*. <https://www.bt.no/kultur/i/41dOoe/flertallet-paa-stortinget-sa-nei-til-et-tredje-kjoen>
- Grasmo, H. (2023, 19. februar) Trans. I *Store medisinske leksikon*. <https://sml.snl.no/trans>
- Iser, W. (1978). *The act of reading: A theory of aesthetic response*. Johns Hopkins University Press.
- Jackson, R. (2021). Transnormativity. I W. M. Reynolds & B. Porfilio (Red.), *Encyclopedia of queer studies in education*. Brill. http://doi.org/10.1163/2949-7299_ECUE_COM_04143
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Polity Press.
- James, A. & Prout, A. (2015). A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. I A. James & A. Prout (Red.), *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood* (3. utg.). Routledge.
- Kjørholt, A. T., Moss, P. & Clark, A. (2005). Beyond listening: Future prospects. I A. Clark, A. T. Kjørholt & P. Moss (Red.), *Beyond listening: Children's perspectives in early childhood services* (s. 175–187). The Policy Press.
- Linhart, S. H. (2015). «A wild stream of eyes»: *Affect and identity in male-to-female transgender narratives for children and young adults* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Mayall, B. (2002). *Towards a sociology for childhood: Thinking from children's lives*. Open University Press.
- Mjør, I., Birkeland, T. & Risa, G. (2006). *Barnelitteratur – sjangrar og teksttypar*. Cappelen Akademiske forlag.
- Namaste, V. (2000). *Invisible lives: The erasure of transsexual and transgendered people*. The University of Chicago Press.
- Nikolajeva, M. & Scott, C. 2000. The dynamics of picturebook communication. *Children's Literature in Education*, 31(4), 225–239.
- Nilsen, R. D. (2000). Metoder og begreper i barndomssosiologiske studier av sosialiseringprosessen: En diskusjon med utgangspunkt i barnet som sosial aktør. *Barn – forskning om barn og barndom i Norden*, 18(1), 57–76. <https://doi.org/10.5324/barn.v18i1.4722>
- Swim, J. K., Mallet, R. & Stangor, C. (2004). Understanding subtle sexism: Detection and use of sexist language. *Sex Roles*, 51, 117–128. <https://doi.org/10.1023/B:SERS.0000037757.73192.06>
- Tingstad, V. (2015). Barn, barndom og kultur. Fra tvetydig posisjonering til dynamisk teoretisering. *Barn – forskning om barn og barndom i Norden*, 33(3–4), 111–123.
- Tingstad, V. (2019). Posisjoner og kontroverser i barne- og barndomsforskning. *Tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, 5.

Forfatteromtaler

Kaja Mjelstad har master i nordisk litteratur og er universitetslektor på barnehagelærerutdanninga på OsloMet. Mjelstad er opptatt av det barnelitterære forskningsfeltet.

Hedvig Solbakken har master i nordisk litteratur og jobber som universitetslektor i norsk på Linnéuniversitetet. Solbakken jobber mest med språkvitenskapelige tilnærminger til litterære tekster, men jobber også med nabospråksdidaktikk og andrespråksopplæring.